

Recenzija A. Dobrynino, A. Drakšienės, V. Gaidžio, E. Vileikienės, L. Žilinskienės monografijai „Pasitikėjimo Lietuvos teisėsauga profiliai“

ALGIMANTAS ČEPAS

Malonu, kad Lietuvos kriminologinė literatūra pasipildė ištis įdomia knyga. Knyga tokia, koks ir turi būti rimtas mokslo darbas. Ji paremta empirinių tyrimų duomenimis; aptariant konkrečius empirinius tyrimo duomenis, iškart pateikiamos galimos jų interpretacijos remiantis mokslinės literatūros šaltiniais, išvados grindžiamos ir iliustruojamos gausiais pavyzdžiais iš žiniasklaidos ir viešai skelbiamų statistinių duomenų. Patraukia tai, kad autoriai sugeba pristatyti išvadas gerokai platesniame visuomeninio nerimo, žmogaus teisių ir kitų socialinių reiškinių kontekste, į vieną mokslinį darbą nuosekliai sujungti teisinę ir sociologinę monografijos autorių atliktą pasitikėjimo teisėsauga analizę.

Vienas iš didžiausių monografijos privalumų – atsisakymas priimti didžiulius nepasitikėjimo teisėsauga mastus kaip duotybę. Remdamiesi konstrukcionistine perspektyva, autoriai atsisako supaprastinto „atomarinio“ požiūrio į pasitikėjimą ir patikimumą, analizuoja juos kaip kompleksinius fenomenus, atspindinčius konkrečias individų sąveikas su teisėsaugos institucijomis mikr- ir makrolygmeniu. Išskirdami gyventojų požiūrio į teisėsaugos institucijas kryptis (pasitikėjimą (trust) kaip tapatumo išraišką ir patikimumą (confidence) kaip sisteminių funkcijų vertinimą), autoriai sugebėjo atskleisti vidinius

teisėsaugos institucijų vertinimų prieštaravimus ir jiems įtaką darančius veiksnius. Atliekamos gyventojų nuomonės apklausos nuolat rodo, kad Lietuvoje (kaip ir daugelyje užsienio valstybių) teismai ir prokuratūra pasitiki mažiau gyventojų nei kad pasitiki policija, nepasitikėjimo teismai ir prokuratūra problemos laikomos vienomis aktualiausių valstybėje. Autorių atliktas pasitikėjimo ir patikimumo išskyrimas ir jį sekantis šių vertinimų subendrinimas pasitikėjimo ir patikimumo indeksu atliktame gyventojų nuomonės tyrime atskleidė, kad pasitikėjimo šiomis trimis teisėsaugos institucijomis indeksai skiriasi nedaug. Policija netgi vertinama šiek tiek prasčiau nei teismai ir prokuratūros. Dar svarbiau, kad toks tyrimo konstravimas ir jo duomenų interpretavimas autoriams leido atskleisti, kad tiek policijos, tiek teismų ir prokuratūrų darbą Lietuvos gyventojai vertina geriau nei vidutiniškai. Tokie duomenys prieštarauja vos ne dogmos statusą įgijusiai nuomonei Lietuvoje, kad teisėsauga Lietuvos gyventojai išvis nepasitiki. Vadinasi, situacija valstybėje gali ir turi būti vertinama ne taip negatyviai, kaip esam įpratę.

Ir vis dėlto, autorių teikiamos pasitikėjimo ir patikimumo indekso išraiškos, rodančios prastesnius policijos, geresnius teismų ir prokuratūrų vertinimus, kelia tam tikrų klausimų.

Pirma, autoriai, išskirdami pasitikėjimo ir patikimumo vertinimo kryptis gyventojų nuomonės apklausoje, pasirinko nebrėžti aiškos takoskyros tarp pasitikėjimo ir patikimumo. Monografijos pagrindu esantis tyrimas buvo atliktas siekiant sukurti bendrą kompleksinį pasitikėjimo ir patikimumo vertinimo indikatorius, o ne nustatyti kiek kiekybiškai gali skirtis kokybinis teisėsaugos vertinimas pasitikėjimo ir patikimumo aspektu. Toks autorių išsikeltas tikslas yra suprantamas, pagrįstas. Ir vis dėlto, turint omenyje, kad monografija remiasi išvis nauja pasitikėjimo paradigma, jos atskleidimui verta skirti gerokai daugiau dėmesio. Pasitikėjimo išreiškimo ir patikimumo vertinimų išskyrimas leistų teisėsaugos institucijoms geriau suvokti, kokios pozicijos joms priskiriamos gyventojų nuomonėse, kokie jų veiklos aspektai lemia didesnę ar mažesnę bendrą pasitikėjimą jomis. Tuo tarpu autorių sprendimas nesupriešinti pasitikėjimo ir patikimumo, ne juos apibrėžti, bet šias sampratas remiantis pavyzdžiais atskleisti (pvz., institucijų dėmesys ir pasirėngimas padėti nusikaltimo aukai labiau tinka pasitikėjimo sampratai, deramas institucijų materialinis aprūpinimas labiau tinka patikimumo sampratai) šiek tiek riboja atlikto tyrimo rezultatų suvokimą. Juk taip pat galima teigti, kad gyventojų

nuomonių apklausose gyventojai apibendrina visus pasitikėjimo teisėsauga išraiškų ir teisėsaugos patikimumo vertinimų aspektus, todėl ir standartinės gyventojų nuomonės apklausos atskleidžia pasitikėjimą teisėsauga ir gyventojų pasitikėjimą, ir patikimumą.

Atsakymą į anksčiau iškeltą klausimą galima būtų rasti nagrinėjant kriterijus, kuriais remdamiesi autoriai konstruoja kompleksinį pasitikėjimo ir patikimumo indeksą. Tokiais kriterijais autoriai pripažįsta tarnavimą visuomenės tikslams, pareigūnų profesionalumą, nešališkumą priimant sprendimus, veiklos skaidrumą, visų proceso dalyvių teisių užtikrinimą, dėmesį ir pasirengimą padėti nusikaltimo aukai, pareigūnų sąžiningumą, griežtą vidaus tvarką, gebėjimą bendrauti su žmonėmis, deramą institucijų materialinį aprūpinimą, darbuotojų socialinių garantijų užtikrinimą. Šiuos kriterijus autoriai suformulavo atsižvelgdami į diskusijas mokslinėje literatūroje, fokusuotos grupės diskusijos rezultatus, siekdami išskirti kriterijus, kurie būtų bendri tiek policijai, tiek prokuratūroms, tiek teismams. Tačiau autoriai teigia, kad patikimumas turėtų būti suprantamas kaip institucijų sisteminių funkcinių vertinimas. Pateiktuose kriterijuose akcentuojamas tik gyventojų požiūris į institucijų veiklą (kaip jos atlieka savo funkcijas – skaidriai, nešališkai, sąžiningai), „už kadro“ lieka gyventojų požiūris į institucijų veiklos rezultatus. Tuo tarpu patikimumas pirmiausiai ir turėtų būti suprantamas kaip manymas, kad institucijos gali tinkamai atlikti savo darbą, t.y. užtikrinti tam tikrus rezultatus, kurių iš jų tikisi gyventojai?

Autorių išskirtų kriterijų sąrašas kelia tam tikrų klausimų ir atsižvelgiant į šių kriterijų vertinimus atliktoje gyventojų nuomonės apklausoje. Kaip jau minėta, monografijoje konstruojamas kompleksinis pasitikėjimo ir patikimumo indeksas leido atskleisti, kad tiek teismai, tiek prokuratūros, tiek policija yra vertinamos panašiai. Skirtingai nei rodo standartinės gyventojų nuomonės apklausos, policija nėra gyventojų vertinama daug palankiau nei teismai ir prokuratūros. Netgi atvirkščiai, policijos pasitikėjimo ir patikimumo indeksas yra mažesnis, tiek už teismų, tiek už prokuratūrų pasitikėjimo ir patikimumo indeksus. Tačiau pažvelgus į tai, kurių kriterijų vertinimas nulemia anksčiau minėtus indekso skirtumus, ryškėja, kad didžiausią įtaką šiuo aspektu daro du kriterijai – deramas institucijų materialinis aprūpinimas ir darbuotojų socialinių garantijų užtikrinimas. Jei kitų kriterijų vertinimo reikšmės kalbant apie teismus, prokuratūras, policiją varijuoja tik itin nežymiai, policijos materialinį

aprūpinimą ir policijos pareigūnų socialinių garantijų užtikrinimą gyventojai vertina penktadaliu prasčiau nei teismų ir prokuratūrų materialinį aprūpinimą, teisėjų ir prokurorų socialinių garantijų užtikrinimą. Šių esminę reikšmę pasitikėjimo ir patikimumo indekso skirtumams turinčių kriterijų išskyrimas kelia tam tikrų abejonių. Autoriai remdamiesi tyrime atlikta gyventojų nuomonės apklausa nustatė, kad daugiau nei trečdalis visų apklaustųjų abu anksčiau minėtus kriterijus pripažįsta turinčiais reikšmę pasitikėjimui teisėsauga. Tačiau keltinas klausimas, ar formuluodami tokius atsakymus respondentai tikrai laikėsi nuomonės, kad kuo geresnis institucijų materialinis aprūpinimas, kuo geresnės institucijos pareigūnų socialinės garantijos, tuo patikimesnės tos institucijos yra. Bendra gyvenimiška patirtis tarsi siūlytų atvirkštinį tokių atsakymų vertinimą – kuo geriau viena ar kita institucija gyvena, tuo didesnio gyventojų nepasitenkinimo ji susilaukia?

Apibendrinant, autorių formuluojamas teisėsaugos institucijų pasitikėjimo ir patikimumo indeksas yra ypatingai įdomus instrumentas. Jo naudojimas padėtų įveikti visuomenėje išsisknijusį išankstinį žinojimą, situacijos valstybėje ir gyventojų požiūrių dogmatizavimą. Todėl būtų labai gerai, jei į šį naują instrumentą dėmesį atkreiptų ir pačios teisėsaugos bei kitos valdžios institucijos, ir visuomenės nuomonės tyrimų kompanijos, ir žiniasklaida. Tačiau taip pat būtų puiku, jei pradėtas tyrimas būtų tęsiamas, suformuluojant atsakymus ir į šioje recenzijoje iškeltus klausimus.